

Tatiana TOKARCZUK

Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

GRANICA ŁĄCZY A NIE DZIELI

Granica w kompozycji wnętrza krajobrazu

Streszczenie. W procesie percepcji wnętrz granice odgrywają istotną rolę, mają także bezpośredni wpływ na ludzkie zachowania. Zmiany zachodzące w kompozycji różnych typów wnętrz pokazują, że zwiększa się liczba nierzeczywistych podziałów przy jednoczesnym zanikaniu rzeczywistych. Orientacja w krajobrazie pełnym nieokreślonych form staje się coraz bardziej skomplikowana. Dlatego też dążyć należy do konkretyzacji ścian i bram, do wyraźnego zaznaczania granic i ułatwienia orientacji przez elementy szczególne we wnętrzach.

BOUNDARIES CONNECT NOT DIVIDE

Boundaries in the landscape enclosure

Summary. Boundaries play a significant part in the process of perception and have a direct influence on human behaviour. Changes in composition of different types of interiors show that numbers of imaginary boundaries are increasing and while the factual ones are disappearing. Orientation becomes more and more difficult in landscapes full of indefinite forms. Due to this, the tendency should be to form concrete walls and gates, make boundaries more distinct and facilitate orientation by creating specific elements in interiors.

Granica nie jest tym, przy czym coś się kończy - dopiero gdy coś jest ograniczone, zaczyna być sobą[3].

1. Wstęp

W krajobrazie występuje niezliczona ilość granic, z których tylko część ma formę konkretną. Wiele podziałów jest tylko wyobrażonych, a jednak ich znaczenie w percepcji wnętrza jest ogromne.

Granica jest jednym z archetypów przestrzeni. Dzieli ona obszar, a z punktu widzenia kompozycji określa postaci wnętrza. Ze względu na liczbę i różnorodność form granica pozostaje tylko określoną ideą. Bliskoznaczone pojęcia to ściana, krawędź, linia, podział...

W określeniu granicy jako elementu kompozycji krajobrazu pomocna jest *Teoria wnętrza architektoniczno-krajobrazowych*.¹ W prostym ujęciu dzieli ona krajobraz na umowne

¹ - *Teoria wnętrza architektoniczno-krajobrazowych* autorstwa J. Bogdanowskiego powstała w krakowskiej szkole architektury krajobrazu. Teoria ta, ciągle rozwijana i doskonalona, została rozwinięta [w] P. Patoczka, „Ściany i bramy w krajobrazie”, Kraków 2000.

wnętrza, w których z kolei wyróżniamy: ściany (Sc) i bramy (Br), płaszczyznę poziomą (Pp), sklepienie (Sk) oraz bryły wolno stojące (Bw).

„Ściany” są formami granic. W zależności od stopnia zwartości dzielimy je na: *konkretne, obiektywne i subiektywne*. Duża ilość podziałów nierzeczywistych i granic wynikających z ukształtowania i pokrycia terenu występuje na płaszczyźnie poziomej. Bryły wolno stojące mogą pełnić rolę symbolicznej bramy i tym samym zaznaczać linię przebiegu granicy nierzeczywistej, same też wytwarzają wokół „sferę zawłaszczenia”.

Nie istniejące fizycznie granice i podziały odgrywają również bardzo ważną rolę w procesie percepcji, wpływają na zachowania ludzi. Są to szczególne formy „cienia” elementów rzeczywistych.

Odczytanie i rozszyfrowanie granic we współczesnym krajobrazie nie jest łatwe. Historycznie ukształtowane postacie podziałów tracą swoją funkcję, zanikają, w ich miejscu powstają nowe. Wyrazem treści coraz częściej staje się forma symboliczna.

2. Uwagi o granicach w różnych typach wnętrza krajobrazu

Poniżej podjęto próbę przeanalizowania podstawowych typów krajobrazu w celu ujawnienia procesów zmian.

W krajobrazie miasta historycznego (rys.1) potężne mury obronne stanowiły bardzo czytelną granicę miasta, co jeszcze bardziej podkreślało otoczenie miasta fosami i rozległe przedpole widokowe. Panorama z daleka informowała o wewnętrznym układzie miasta przez wysokość głównych budowli i sylwetki wież.

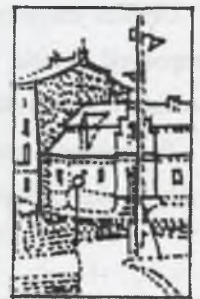
Bramy miejskie zarówno pod względem obrony, jak i kompozycji były punktami kulminacyjnymi muru. Zabudowę charakteryzowała zwartość. Miasto historyczne stanowiło zespół wewnątrz o ścianach konkretnych i miało tzw. pozytywny charakter. Wraz ze zmianą metod prowadzenia walki zmieniały się fortyfikacje, co miało bezpośredni wpływ na rozmycie granic miejskich.

Wyjątkowy przykład przekształcenia granic miasta historycznego w pasmo zieleni parkowej stanowią Planty Krakowskie.

Krajobraz XIX-wiecznego miasta (rys.2) cechuje

Rys.1. Miasto historyczne
Fig.1. Historical town

Rys.2. XIX-wieczne miasto
Fig.2. XIX-century town

poszerzenie bloku zabudowy. Jest to wnętrze o ścianach konkretnych i obiektywnych.

Zmienia się skala wnętrza ulicy: szerokość w stosunku do wysokości zabudowy wynosi 1:1. W miarę oddalania się od centrum miasta historycznego pojawia się coraz więcej otwarć i aneksów we wnętrzu ulicy. Węzły (skrzyżowania i inne otwarcia) są podkreślone ozdobnymi narożnikami budynków i stanowią miejsca orientacyjne.

Granica miasta była oznaczona rogatką miejską. Fortyfikacje usytuowane według stref obronnych miały postać pojedynczych dzieł powiązanych układem dróg rokadowych i promienistych.

W ślad za Plantami Krakowskimi Aleje Trzech Wieszców reprezentują przykład świadomego ukształtowania i zachowania granicy XIX-wiecznego miasta.

Krajobraz osiedla wielkoblokowego (rys.3) ma charakter negatywowy. Granice osiedla są nieczytelne albo w ogóle nie istnieją. Brak bramy także nie sprzyja orientacji. Płaszczyzna pozioma jest płaska i bezpostaciowa. Podzielona na chodnik, jezdnię i trawnik wyróżnia się ubogością pod względem estetycznym i utrudnia orientację.

W krajobrazie zabudowy jednorodzinnej (rys.4) pierwszoplanową rolę odgrywają mniej lub bardziej zaznaczone granice własności. Ogrodzenia mogą mieć postać konkretną (mury, płoty) i obiektywną (rozpinana siatka).

Najczęściej podział terenu opiera się na schemacie prostokątnej siatki. Ubogość monotonnych pasów ogrodzenia niekiedy staje się wręcz agresywna. Ignorowanie „naturalnych” granic i ukształtowania terenu doprowadza do zniekształcenia wnętrza krajobrazowego, wywołuje wrażenie wyobcowania z otoczenia i sztuczności linii granicznych.

Dawniej przedmieścia oddzielały rozległe przedpola widokowe oraz potężne mury miejskie. Dzisiaj krajobraz podmiejski (rys.5) ma postać „sałatki” i trudno powiedzieć, gdzie kończy się miasto a zaczyna przedmieście. Jest to obszar dominacji obiektywnych i subiektywnych podziałów.

Rozrastająca się zabudowa pochłania wsie, dawne osady, jurydyki podmiejskie, cmentarze.

Rys.3. Osiedle wielkoblokowe
Fig.3. Multi-building
residential settlement

Rys.4. Zabudowa
jednorodzinna
Fig.4. Detached housing

Rys.5. Krajobraz podmiejski
Fig.5. Suburban landscape

Zacierają się granice układów, które świadczyły o tradycji miejsca.

Brak czytelnej granicy miasta i bramy miasta w istocie doprowadza do „zniknięcia” przedmieścia jako charakterystycznej postaci krajobrazowej.

Granice w krajobrazie przemysłowym (rys.6) przeczą jakiegokolwiek kompozycji i harmonii. Odznaczają się agresywnością w stosunku do otaczającego krajobrazu.

W krajobrazie małego miasteczka (rys.7) granica makrownętrza była z reguły zaznaczana kapliczką pod dużym drzewem. Na czytelną postać krajobrazową składały się właściwie ukształtowane bramy, pasma zieleni, oddzielające poszczególne wnętrza oraz przedpole widokowe. Nieodmiennie stosowana zasada nawiązywania do „naturalnych” podziałów dawała wspaniały efekt kompozycyjny.

Małe miasteczka charakteryzowała zwarta zabudowa skupiona wokół rynku oraz tradycyjny zespół wnętrz głównych: rynek, plac przed kościołem i główna ulica. Kościół otoczony pierścieniem starych drzew stanowił dominantę wysokościową.

Zewnętrzne granice w postaci pasm drzew stanowiły element kompozycyjnie łączący miasteczko z krajobrazem otwartym.

Krajobraz tradycyjnej wsi (rys.8) przedstawiał harmonijny widok. Wszystkie podziały wyznaczano zgodnie z „naturą miejsc”, czyli uwzględniając granice fizyczne i geograficzne. Decyzje podejmowano obserwując przebieg linii grzbietowych i ciekowych, krawędzie stoków lub tarasów. Linie graniczne, utrwalone przez wiekowe użytkowanie terenu, akcentowały smugi drzew i krzewów, mury z kamieni gromadzonych na skraju pola. Razem tworzyły one specyficzny rysunek wsi, doskonale wkomponowany w otaczający krajobraz, a właściwie będący jego kontynuacją.

Rys.6. Krajobraz przemysłowy
Fig.6. Industrial landscape

Rys.7. Małe miasteczko
Fig.7. Small town

Rys.8. Tradycyjna wieś
Fig.8. Traditional village

Rys.9. Krajobraz o przeważających walorach przyrodniczych
Fig.9. Landscape of prevailing natural quality

W krajobrazie o przeważających walorach przyrodniczych (rys.9) można wyodrębnić dwa podstawowe kierunki: granice występujące w terenach chronionych oraz w mniejszych założeniach parkowych. W pierwszej grupie granice zewnętrzne są dość skąpo zaznaczone, brak też atrakcyjnych bram, które stanowiłyby całość kompozycyjną z krajobrazem. Wewnątrz istnieje mnóstwo fizyczno-geograficznych podziałów.

W drugiej grupie ważną rolę odgrywa ogrodzenie, wyznaczające granicę terenu ogrodowego, czasem także jego poszczególnych części. Oprócz użytkowej pełni rolę ozdobną, stanowiąc nieodłączny element kompozycji. Wśród wielu form warto wspomnieć *aha* - zamaskowaną w terenie krawędź ogrodu, zacierającą wrażeniowo faktyczną granicę pomiędzy obszarem ogrodowym a otaczającym go krajobrazem.

3. Zakończenie

Podsumowując krótką analizę granic w różnych typach krajobrazu można mówić o tendencji stopniowego zanikania czytelnych podziałów przestrzeni. Biorąc pod uwagę wiele aspektów, w tym aspekt psychologiczny, estetyczny oraz prawny, należy dążyć do zachowania lub przywrócenia granic historycznych układów i zespołów takich, jak: dwory, pałace, cmentarze, dawne wsie. Świadczą bowiem one o tradycji miejsca i wzbogacają kompozycję nowych wnętrz krajobrazowych.

Formowanie nowych przestrzeni powinno uwzględniać ukształtowanie i pokrycie terenu powtarzając „naturalne” granice.

Nie mniej ważny jest problem podziałów w przestrzeni negatywowej, wymagający wnikliwych badań i działań zmierzających do uczynienia granic rzeczywistych i nierzeczywistych. Chociaż duże przestrzenie są atrakcyjne wizualnie, należy rozróżniać ich oddziaływanie na ludzi w przypadku wnętrza krajobrazu zbliżonego do naturalnego a krajobrazu przekształconego przez człowieka.

Świadomie ukształtowane, czytelne i zrozumiałe granice w zespołach historycznie ukształtowanych, jak i nowo powstających znacznie ułatwiają orientację w przestrzeni oraz wzbogacają kompozycję i pozytywnie wpływają na ludzi.²

Literatura

1. Dąbrowska-Budziło K.: Treść krajobrazu kulturowego w jego kształtowaniu i ochronie. Zeszyty Naukowe, s. Architektura z. 46, Wydawn. Polit. Krak., Kraków 2002.

² - Według E. Halla zachodnia koncepcja przestrzeni jako punkt orientacyjny wykorzystuje krawędzie rzeczy. Jeśli brzegów nie ma, są one tworzone one za pomocą sztucznych linii. Sama w sobie przestrzeń jest pusta.

2. Hall E.T.: The Silent language, Doubleday, Garden City, NY 1959 (tłumaczenie polskie R. Zimand, A. Skarbińska, Bezgłówny język. PIW, Warszawa 1987).
3. Heidegger M.: Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane, tłum. polskie K. Michalski, Czytelnik, Warszawa 1977.
4. Lenartowicz K.: O psychologii architektury. Próba inwentaryzacji badań, zakres przedmiotowy i wpływ na architekturę. Monografia 138, Wydawn. Polit. Krak., Kraków 1992.
5. Patoczka P.: Ściany i bramy w krajobrazie. Monografia 268, Wydawn. Polit. Krak., Kraków 2000.

Autorem wszystkich rysunków jest P.Patoczka.